

AKADEMIK O'TKIR ISLOMOV TOMONIDAN SELUNG'UR G'ORINING O'RGANILISHI

STUDY OF SELUNG'UR CAVE BY ACADEMICIAN UTKIR ISLAMOV
ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕЩЕРЫ СЕЛУНГУР АКАДЕМИКОМ
УТКИРОМ ИСЛАМОВЫМ

Ilmiy rahbar: t.f.n., dots. A. Sarimsokov

Sobitov To'xtanazar Abdulhamid o'g'li

Namangan davlat universiteti Tarix fakulteti 70220401

Arxeologiya mutaxassisligi magistranti

Telefon: +998 94 590 90 77

Annotatsiya: Mazkur maqolada Farg'ona vodiysidagi tosh davrining ilk davrlariga oid bo'lgan Selung'ur manzilgohi va bu yerda arxeolog O'Tkir Islomov tomonidan olib borilgan arxeologik tadqiqotlar haqida bayon qilingan. Shuningdek, ushbu manzilgohdan topilgan ko'plab mehnat qurollari, xo'jalik buyumlari hamda topilmalarning o'ziga xos tomonlari haqida xulosalar berishga harakat qilindi.

Abstract: This article discusses the Selung'ur settlement in the early Stone Age located in the Fergana Valley and the archaeological research conducted by Academician Utkir Islamov. Furthermore, the article attempts to draw conclusions about the distinctive features of numerous tools, household items, and other findings discovered at this site..

Аннотация: В данной статье рассматривается поселение Селунгур, относящееся к эпохе раннего камня в Ферганской долине, а также археологические исследования, проведенные академиком Уткором Исламовым. Кроме того, в статье попытались сделать выводы о характерных особенностях многочисленных орудий труда, хозяйственных предметов и других находок, обнаруженных на этом поселении.

Kalit so'zlar: "Homo sapiens", "Fergantrop", "Obiraxmat odami", chopperlar, plastinalar, tosh randalar, nukleus, kliver, A.P.Okladnikov, O'.Islomov, M.Qosimov

Keywords: "Homo sapiens", "Fergantrop", "Obirakhmat Man", choppers, flakes, stone scrapers, nucleus, cleaver, A.P. Okladnikov, U. Islamov, M. Qosimov

Ключевые слова: "Homo sapiens", "Фергантроп", "Обирахмат человек", шоперы, пластины, каменные скребки, нуклеус, кливер, А.П. Окладников, У.Исламов, М.Қосимов

Selung'ur g'ori Farg'ona vodiysidagi So'x tumanida joylashgan qadimiy manzilgohlardan biri hisoblanadi. Farg'ona shahridan taxmiman 100 km janubiy g'arbda, joylashgan bu ulkan g'orning uzunligi 120 m, kengligi 34 m va balandligi 25 metrdir. G'orda O'.Islomov tomonidan qazish ishlari olib borilgan bo'lib, g'or 5 ta madaniy qatlamlardan iborat. Bu davr yodgorligidan topilgan ashyolar insoniyatning "go'daklik davri" – ilk paleolitning so'ngi davrlariga oidligi bilan xarakterlanadi¹.

Selung'ur yodgorligi joylashgan joy dengiz sathidan 2000 metr balandlikda hisoblanadi. Ushbu g'or makoni 1955 yili A.P.Okladnikov va V.Konopley tomonidan ochilgan va dastlabki tekshiruv ishlari amalga oshirilgan. 1965-yili M.Qosimov yodgorlikda qisman arxeologik qazishma ishlarini olib borgan. Selung'ur g'or makoni 1980-yildan akademik O'.Islomov tomonidan muntazam ravishda o'rganila boshlangan.

Selung'ur g'orining kengligi 34 m, chuqurligi 120 m, balandligi esa 25 metrni tashkil etadi. Haydarkon botiqligi O'zbekiston va Qirg'iziston hududlari bilan bog'liq bo'lgan vohadir. Bu joyda A.P. Okladnikov 1955-yildan e'tiboran arxeologik tekshiruv ishlarini amalga oshirgan va 1958-yili Selung'ur g'orini aniqlab, undan tosh qurollarini topgan. 1964-yilda yana bu yodgorlikda arxeologik qazilmalarni olib borgan².

Selung'urdan turli shakldagi ko'plab tosh qurollar, hayvon suyaklari qoldiqlari topilgan. Mazkur kolleksiyada yirik tosh qirg'ichlar, qo'l cho'qmori, pichoqlar, ko'p miqdorda o'yib ishlangan tishsimon qurollar mavjud. Madaniy qatlamlardan 32 turdagi yirtqich, tuyoqli, mayda sut emizuvchi va kemiruvchi hayvonlarning 5 mingdan ziyod suyak qoldiqdari topib o'rganilgan.

Bundan tashqari, g'orning ikkinchi madaniy qatlamidan odam bosh suyagining bir parchasi va 4 ta tish topildi. Keyingi madaniy qatlamda esa 10 ta tish va odam yelka suyagi qoldiqlari aniqlandi. Antropolog olimlarimiz bu qadimiy odam suyaklarini o'rganib, ularning barchasi arxantropplarga, ya'ni ashel odamlariga tegishli, ekanini aniqlashdi. Selung'ur topilmasini qadimgi odam turi vakillari bilan qiyoslash natijasida shu narsa ma'lum bo'ldiki, Selungurdagi topilma paleontrop bilan arxantropplar o'rtasidagi oraliq holatni egallab, bu taraqqiyotning umumiy yo'nalishidan ancha chetga chiqqan.

Olimlarning fikricha, bu arxaik tuzilishning saqlanishi selungurliklarning dag'al o'simlik ozuqasiga tor miqyosda odatlanganliklari bilan bog'liq. Arxeologik ashyolar tahlilidan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, paleontroplarning bu turi

¹ Choriyev.Z., Shaydullayev.SH. Inson tafakkur taraqqiyotining qutlug' qadamlari Jahun jurnali 2000. – B. 19-31.

² Xolmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020. – B. 26.

osiyolik “Homo sapiens” – hozirgi aqlli odamlarning ajdodlaridan biri bo’lishi mumkin deyish imkonini beradi³.

Selung’urdan topilgan odam qoldiqlari dunyo ilm-fanida insoniyatning paydo bo’lishini aniqlash muammosi yo’lidagi ajoyib kashfiyot sifatida baholanib, unga “Fergantrop” nomi berilishi munosib ko’rildi. Bu voqeadan so’ng O’zbekiston eng qadimgi odam ajdodlari yashagan makonlar qatoriga qo’shildi.

Selungur odamining yashagan davri va uning tuzilishi to’g’risida munozaralar juda uzoq davom etgan. Mazkur manzilgohdan topilgan tishlar 4 ta shaxsga mansubligi aniqlangan. Shulardan biri pastki tish bo’lib, 40 yoshlardagi ayolga tegishli, degan xulosaga kelingan. Topilgan tishlarning birortasida ham karies alomatlari aniqlanmagan.

Selungur makonidan paleoantropologik, paleofaunistik va paleofloristik qoldiqlardan tashqari 5000 ga yaqin tosh buyumlar qo’lga kiritilgan (Islamov, Kraxmal, 1995). Mazkur tosh buyumlarni toshga ishlov berish texnikasiga ko’ra 2 turga ajratilgan: 1) birlamchi ishlov berish ya’ni toshni sindirish (chaqmoqlash) natijasida o’zaklar (nukleus), yo’nilg’i (plastina) va tosh uchirindilar (otshep) olingan. Demak, yodgorlikning tosh industriyasida ilk paleolit davriga xos yirik va qo’pol, zarb maydonchalari keng uchirindilar ko’pchilikni tashkil qiladi. Plastinalar deyarli uchramaydi. Levallua (paleolit davriga xos toshga ishlov berish, chaqmoqlash texnikasining bir turi) turidagi uchirindilar juda kam. Nukleuslar to’plamda ko’p emas, ular, asosan, gardishsimon, sharsimon, bir zarb maydonli, ikki zarb maydonli va kichik hajmdagi o’zaklardir. Selungur o’zaklariga xos bo’lgan jihat shundaki, ular, asosan, haddan tashqari ishlov berilgan tashlandiq ko’rinishlarga ega. 2) Ikkilamchi ishlov berilgan (o’sha sindirib, chaqmoqlab olingan yo’nilg’i va uchirindilarga ishlov berish – retushlash orqali uni biror mehnat yoki ov quroliga aylantirish tushuniladi) tosh buyumlar foizi yodgorlikdagi umumiy toshlarning o’ndan birini tashkil qiladi. Tosh qurollar orasida chopperlar, choppinglar, to’g’ri yoki bo’rtib chiqqan qirrali qirg’ichlar, tishsimon retushli, o’yib-kertib ishlangan hamda kompozit qurollar, retushlangan tosh bo’laklar va uchirindilar mavjud. Bundan tashqari, to’plamda tosh boltalar (kliverlar), ikki taraflama ishlangan qo’l cho’qmorlari (bifaslar), tosh randalar, paykonlar va ikki tig’li paykonlar (limaslar) uchraydi⁴.

Akademik O’tkir Islomovning Selungur va boshqa yodgorliklarda olib borgan ko’p yillik ilmiy izlanishlari 2 monografiya, 40 dan ortiq ilmiy risola va maqolalarda umumlashtirildi. Ana shu asarlarda chiqarilgan muhim xulosalardan biri O’rta Osiyo

³ Академик Ўткур Исломов 80 ёшда / Тузувчи муаллиф М.Хўжаназаров / Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Я.Ғуломов ромидаги археология ин-ти. – Toshkent: Yangi nashr, 2012. – Б. 17.

⁴ Омонов А.М. Марказий Осиёнинг ilk палеолит даври маданиятлари муаммолари (Селунгур ёдгорлиги

мисолида) Ўтмишга назар 2021 №9. – В. 72 – 85.

hududlari ilk pleystotsen davrida ibtidoiy odamlar tomonidan o'zlashtirilgani va ajdodlarimizning ilk tarixi must'e davridan emas, balki quyi paleolit davriga mansub Selungur va boshqa shu kabi yodgorliklardan boshlanishidir. Ya'ni bu ajdodlarimiz tarixi bir million 200 ming yil bilan belgilanadi, deganidir⁵.

O'Isломovning Selung'ur g'orida olib borgan ishlari natijasida hozirgi kunda O'rta Osiyo hududida yashab kelayotgan xalqlar tarixi qadimiy mahalliy ildizlarga ega ekanligi, ular uzluksiz ravishda taraqqiy etib kelganligi isbotlandi. Demak, «Farg'ona odami», «Obiraxmat odami», «Teshiktosh neondertal bolasi» hamda O'rta Osiyo miqyosida paleolit davriga oid antropologik topilmalarning qoldiqlari ona zaminimizga bironta qo'shni hududdan aholi migratsiyasi natijasida odamlar kelib qolmagani, balki bizning ajdodlarimiz tagli-tugli, mahalliy xalqlar bo'lganligi, bu hududlar dunyo miqyosida antropogenez jarayoni ro'y bergan mintaqalar qatoriga kirishini yaqqol ko'rsatadi⁶.

O'tkir Isломovning Farg'ona vodiysidagi arxeologik izlanishlari, uning ilmiy metodologiyasi va izlanishlarga qo'shgan hissasi nafaqat mahalliy, balki jahon arxeologik ilmiy jamoatchiligi uchun ham katta ahamiyatga ega bo'ldi. Uning ishlarini davom ettirish, Farg'ona vodiysining tarixiy va madaniy merosini saqlash, ilmiy jihatdan o'rganish va uni kelajak avlodlarga yetkazish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Академик Ўткур Исломов 80 ёшда / Тузувчи муаллиф М.Хўжаназаров / Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Я.Ғуломов ромидаги археология ин-ти. – Toshkent: Yangi nashr, 2012. – Б. 17.
2. Омонов А.М. Марказий Осиёнинг илк палеолит даври маданиятлари муаммолари (Селунгур ёдгорлиги мисолида) Ўтмишга назар 2021 №9.
3. Holmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020.
4. Choriyev.Z., Shaydullayev.SH. Inson tafakkur taraqqiyotining qutlug' qadamlari Jahun jurnali 2000.

⁵ Академик Ўткур Исломов 80 ёшда / Тузувчи муаллиф М.Хўжаназаров / Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Я.Ғуломов ромидаги археология ин-ти. – Toshkent: Yangi nashr, 2012. – Б. 18.

⁶ Holmatov N.O'. O'rta Osiyo arxeologiyasi: Tosh asri. – Samarqand: 2020. – Б. 50 – 51.